

Напрямок 2. Розвиток особистісно-професійної компетентності педагога в умовах інноваційних змін в освіті.

Твердохлібова Яніна Миколаївна,
кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри теорії і методики
декоративно-прикладного мистецтва та графіки
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К.Д.Ушинського»,
член Спілки дизайнерів України,
м. Одеса, Україна
yanabreadhard@gmail.com

Резніченко Галина Володимирівна,
старший викладач кафедри
методики викладання і змісту освіти
КЗВО «Одеська академія неперервної освіти
Одеської обласної ради»,
член Національної спілки художників України,
м. Одеса, Україна
gala.od.ua@gmail.com

ХУДОЖНЯ МОВА МІНІАТЮР ЛІТОПИСІВ КИЇВСЬКОЇ РУСИ У ЗМІСТІ МЕТОДИКИ ГРАФІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ УЧИТЕЛЯ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

***Ключові слова:** аналіз, герменевтика, графіка, композиція, літописні зводи, методика, мініатюра, художня мова.*

Об'єктивна динаміка демократизації сучасного українського суспільства окреслює низку завдань підготовки нового покоління фахівців сфери художньої культури. Пріоритетним завданням є розробка випереджаючих і доцільно продуктивних технологій навчання і виховання особистості в системі художньо-педагогічної освіти. Необхідність розгляду питань і завдань зумовлює розгляд науково-педагогічною спільнотою. Розгляд освітніх завдань спрямовує науковців на створення й застосування продуктивних методик підготовки фахівців мистецтва з якісним рівнем творчої здатності, духовно-світоглядними позиціями на основі національної культури та власною художньо-творчою комунікацією. Освітній вектор підготовки вчителя та його професійного вдосконалення має змістовно забезпечуватися практикою з позицій сучасної методичної науки. Отже, актуальність проблеми зумовлює

пошук ефективних педагогічних технологій із доцільно оновленим змістом практичної методики художньо-графічної підготовки вчителя. У вирішенні зазначених завдань відносно методики художньо-графічної підготовки вчителя мистецьких дисциплін у нашій педагогічній практиці ми звернулися до історико-культурної спадщини, а саме мініатюр літописів доби Київської Русі. Мистецький досвід художників-літописців цього періоду найбільш наочно проявляється в графічних доробках. Феномен мініатюр літописів, виражених мовою графіки становить зразком для дослідження особливостей художньої мови, її функцій у формотворенні та образотворенні.

Мета – на основі теорії герменевтики дослідити, здійснити аналіз складових художньої мови мініатюр літописних зводів й висвітлити зміст методичних настанов, спрямованих на саморегуляцію розумово-практичних дій в аналітично-пізнавальній діяльності студентів та слухачів курсів підвищення кваліфікації в системі неперервної освіти.

На початку ХХІ століття в освітньому просторі європейських держав, а також у вітчизняній науці однією із центральних проблем філософії і гуманітарних наук є проблема розуміння змістової сутності історико-культурних пам'яток минулих поколінь. Цю проблему розглядає теорія і мистецтво герменевтики. Герменевтика в широкому сенсі є: мистецтво розуміння, формою пізнання, спосіб інтерпретації, пояснення, тлумачення історичних текстів та ілюстрацій до них.

Аналіз наукових праць свідчить, що герменевтику як мистецтво розуміння використовували філософи Аристотель, Гомер, Платон, Флавій. На подальше герменевтика, як наука і мистецтво пізнання, була опосередковано висвітлена в працях В. Гумбольта, Шлейєрмахера, а термін «hermeneutica» вперше вживає І. К. Даннхауер. Він визначив герменевтику як загальну методологічну проблему гуманітарних наук, як метод аналізу, як спосіб безпосереднього осягнення культури минулого з її духовною цінністю. Новітню методологію онтології форм пізнання висвітлили науковці М. Гайдеггер, Х.-Г. Гадамер, П. Рікер та ін. Для розгляду окресленого питання важливим є

філософська парадигма І. Канта. Звертаючись до проблеми художньої творчості особистості він говорив про два способи пізнання дійсності – дискурсивному, як розсудливому, логічному знанні та інтуїтивно опосередкованому знанні, отриманого в процесі візуального сприйняття без логічного доказу, але розумінні сутності предмету пізнання. Окрім зазначеного, особливо значимим для аналізу основ художньої мови мініатюр літописів є методика інтерпретації художнього твору, в основу якої покладено трьохступінчасту програму Э. Панофського, котрий розглядає «область художніх мотивів», образів, сюжетів й алегорій, символічних значень форм, як основи принципів «художньої інтенції» на рівні іконологічного та іконографічного аналізу.

Різні аспекти, дотичними до теорії герменевтики, були в центрі уваги таких науковців, як-от: С. Гончаренка, В. Ворнікова, А. В'юника, Я. Запаско, І. Зязюна, С. Коновець, О. Лагутенко, Г. Логвина, Н. Ничкало, В. Орлова, В. Рибалка, О. Рудницької, О. Федорука, М. Юр. Учені наголошують у своїх дослідженнях на тім, що необхідно засвоювати вершинні історичні досягнення у всіх сферах пізнання й художньої творчості на підвалинах культури і духовності, і в результаті навчання, пізнання, учіння та творчості отримати не тільки суму знань, але й сформувати усталену здатність до інтеріоризації. Саме інтеріоризація, як спосіб аналітичної діяльності, спрямовує розумово-пізнавальні дії, що «дають змогу людині оперувати образами предметів» [1, с. 201]. Суттєвим прикладом феномену інтеріоризації, як методичного інструментарію педагогічного процесу навчання основ графічної мови є матеріали змісту навчально-методичного посібника О. Лагутенко [5].

Для методичного розгляду питань процесу аналізу системи художньої мови мініатюр літописів суттєвою є методологічний концепт мистецтвознавця О. Тарасенко. У своїх дослідженнях науковець використовує системний підхід у процесі аналізу художніх творів, у котрому поєднує такі методи: типологічний (метод виявлення мотивів й образу як найбільш суттєвих складових художнього твору), компаративний (порівняльний метод пізнання) та художньо-стилістичний (метод визначення своєрідності образотворчої мови) [12]. Історик

мистецтва, професор Н. Кондаков у своїх наукових працях, написаних у період педагогічної діяльності в Одесі, розкрив теоретичні структурно-змістові положення іконографічного методу вивчення пам'ятників мистецтва, у тому разі іконографії мініатюр грецьких рукописів. Учений розглядає іконографічні основи аналізу композиційного сюжету. Його науковий концепт дозволяє визначати засоби формоутворення та образотворення в змісті графічних композицій мініатюр літописів. У виявленні сутності окресленого питання доречним є дидактичний конструкт методики експертизи художніх творів на основі формально-стилістичного аналізу базових параметрів та їхньої атрибуції з позицій герменевтичний підходу, як ціннісного педагогічного засобу формування сприйняття й усвідомленого розуміння художньої форми й образу в композиційній структурі графічного твору. Для методики навчання основ мистецтва графіки важливим є науковий концепт психолога С. Максименко, котрий ґрунтовно розглядає властивості й фізіологічні характеристики сприйняття як вищої форми аналітико-синтетичної діяльності мозку [7]. Учений зазначає, що пізнання у своєму розвитку проходить шлях від синкретичного, фрагментарного сприйняття форми і простору, часу і руху, як композиційних складових мистецьких творів, до осмисленого розуміння явищ, що зумовлює розумові дії до вибіркової, порівняння, конкретизації та узагальнення. Їх властивості й фізіологічні характеристики, Ціннісні орієнтації мистецтва, його духовні функції в онтологічному значенні ми знаходимо в дослідженнях В. Бондаря, Т. Яценко [10]. Ними змістовно висвітлені методи психоаналізу репродукцій художніх творів, як засобу пізнання в аналітичному форматі на засадах теорії герменевтики.

Суттєвий інтерес для нашого дослідження становлять праці вітчизняних учених Я. Запаско, Г. Логвина, Д. Степовика, котрі охарактеризували систему типологічних ознак та схему аналізу творів українських майстрів мистецтва графіки. Значущими для методики аналізу художньої мови мініатюр становлять дослідження Г. Логвина, у змісті яких характеризує композиції творів українських художників-граверів такими рисами, як: «майстерне об'єднання уявного з

реальним», «повторення одних і тих же елементів у різних образах», «стягування різночасових і різнопросторових сюжетів в один час і простір», трактування декоративних елементів як символів або як підсилювачів основного образу», «перемінне ставлення до негативних та позитивних персонажів», «помірність експресивного ладу», «динамічність форми», «надання прикрасам особливої значущості й вибагливості», «зростаюча мистецька роль різних написів» [6]. Сутність зазначених рис, як феномену барочного стилю в гравюрах українських майстрів досліджує Д. Степовик [12]. Особливої уваги вартують дослідження автора, котрий висвітлює характерні риси українського бароко, розкриває синкретичну природу моделі-образа гравюр майстрів графіки XVII й початку XVIII ст. – Олександра Тарасевича, майстра Іллі, Леонтія Тарасевича та Івана Щирського. Науковим прикладом докладного художнього аналізу творчої спадщини першодрукаря в Україні Івана Федорова, а саме графічних зразків оформлення стародруків, становлять праці Я. Запаско [2]. Учений розкриває змістову сутність поняття «тропи» й зазначає, що «в літературознавстві тропи «включають у себе метафору, метонімію, алегорію, гіперболу, літоту, а в мистецтвознавстві – «це передусім численні символи, асоціації, взагалі всілякі іносказання» [2, с. 13]. Його методика експертизи графічних творів побудована на основі формально-стилістичного аналізу базових параметрів та їхньої атрибуції з позицій герменевтичного підходу, що є ціннісним дидактичним матеріалом для формування сприйняття й усвідомленого розуміння художньої форми й образу в композиційній структурі графічного твору.

З позицій сучасної педагогіки мистецтва цінними є науково-теоретичні праці вчених О. Отич, [9] О. Рудницької [8], котрі розкривають методологічну концепцію розвитку індивідуальності художника-педагога та педагогічні механізми впливу мистецтва на розвиток її професійних якостей. У контексті зазначених наукових засад І. Пастир висвітлив вихідні теоретико-методичні засади творчого становлення фахівця засобами образотворчого мистецтва, і обґрунтував педагогічну систему стимулювання процесу сприймання

візуального мистецтва та окреслив сукупність методичних рекомендацій із погляду закономірностей художнього спілкування, які реалізуються в художньо-творчій діяльності особистості [10]. Своєрідний науково-методичний погляд із питань художньої перцепції (сприйняття органами почуття) та розвитку креативних здібностей особистості висвітлено Т. Харламовою [8, с. 43-52]. Продуктивно ефективними у вирішенні завдань художньої освіти, як засвідчують результати дослідження, є також дидактичний аспект “педагогіки культури”, що “розглядає процес навчання як зустріч людської особистості з об’єктивними цінностями (здобутками) культури, їх інтеріоризацією й у результаті збагачення духовних сил людини й творення нових цінностей” [1. с. 250]. Для впровадження теоретико-методологічних засад у педагогічну практику художньо-графічної підготовки вчителів ціннісною є методика комплексного навчання, викладена в змісті авторської концепції І. Туманова. Питання специфіки образотворчої мови та методичні орієнтири завдань аналізу та художньо-педагогічної інтерпретації творів образотворчого мистецтва з позицій психолого-педагогічних методів пізнання художнього доробку викладено О. Коловановою [4].

Методичний напрям розгляду дефініцій логічного визначення понять основних системоутворюючих складових художньої мови графіки висвітлено в наукових працях українських мистецтвознавців, культурологів, художників (П. Білецький, В. Малина, М. Пічкур, І. Ревенко, М. Резніченко, О. Толочко, А. Чебикін, О. Шевнюк, Р. Шмигало, В. Щербина, Р. Яців). У вирішенні проблеми й перенесення проблематики в систему художньо-педагогічної освіти ми спираємося перш за все на наукові праці академіка І. Зязюна, його методологію “філософії педагогічної дії”, науковий конструкт “краси педагогічної дії” [3].

Наукові парадигми вчених є закономірними для розгляду питань методики пізнання складових художньої мови графіки. Різноманітність наукових теорій і багатозначність концепт-ідей спрямовує на визначення дидактичних умов та розробки й практичного впровадження осучасненої

методики навчання основ мистецтва графіки, доцільного наповнення змісту методичних настанов на процес пізнання, в основу якого покладено герменевтичний підхід, як умови процесу аналітичного освоєння й розуміння художньої мови мініатюр літописів. Зазначений метод художнього аналізу мови графіки змістовно забезпечує процес пізнання. Методичні настанови перш за все нами спрямовані на пояснення, тлумачення та інтерпретацію творчого процесу художників-літописців за допомогою зовнішніх проявів художньої мови мініатюр.

Аналіз теорії і практики з окреслених питань показав, що герменевтичний підхід є концептуально-теоретичною основою методології художнього пізнання й безпосередньо пов'язано з вирішенням завдань методики навчання мистецтву графіки. Таким чином, на основі узагальнення багатоаспектних досліджень широкого загалу вчених різних наукових галузей було розроблено модель методики художньо-графічної підготовки майбутніх художників-педагогів, обґрунтовано змістові складові навчання основ мистецтва графіки в освітньому векторі за педагогічною конструкцією «навчання – пізнання – учіння – творчість» [14]. Важливим у зазначеному освітньому векторі художньо-графічної підготовки є зміст настанов. Розглянемо основні аспекти. Так, у змісті методичних настанов ми використовуємо методи іконологічної та іконографічної теорії для глибинного пізнання художньої мови композиційної конструкції твору. В основу процесу пізнання художньої мови мініатюр літописів покладено формально-стилістичний аналіз. Саме ці методи сприяють усвідомленню особливостей творчого методу в процесі створення графічної композиції. У ході проведення занять здійснюється переробка теоретичних положень мистецтва графіки на ілюстративному матеріалі літописних мініатюр із подальшим аналізом художньої мови та обговоренням особливостей зображально-виражальних, композиційних засобів формотворення й образотворення. Особлива увага відводиться питанням аналітичного розгляду конструкції образного вираження сюжету, а саме: композиції, формам,

простору, лініям і тону та прийомам і способам графічного зображення (художньої техніки).

Наочним зразком високого книжкового мистецтва є Родзивіловський літопис, складений монахом Десятинної церкви в Києві. Літописний звід проілюстровано в понад 600 графічних мініатюр, сюжети котрих розкривають історію становлення християнства, хрещення Київської Русі в часи правління князя Володимира. Для аналітичного розгляду основ композиції, вираженої мовою графіки, студентам художньо-графічного факультету пропонуються такі репродукції мініатюр: “Князь Володимир ставить кумирів в Києві», “Смерть варяга-християнина і його сина”, “Володимир відправляє послів для вибору віри”, “Хрещення Володимира і його дружини (війська)», “Освячення Десятинної церкви”, “Книгописці і перекладачі в добу правління Ярослава Мудрого”, “Знамення: дитина в рибацькому неводі”, “Ім’я Феодосія Печерського вписується в синодик”, “Похід князів на половців в 1184 р.”, “Спокуса Ісакова», “Знамення в небі” та ін. Визначені мініатюри наочно висвітлюють закономірності композиційної побудови сюжетів, прийоми та способи формоутворення та образотворення, тобто графічну палітру. На основі герменевтичного підходу, у методиці був застосований іконологічний метод визначення композиційних принципів побудови сюжетного змісту мініатюр. Для самостійного аналізу пропонуються репродукції стародавніх рукописних літописів «Остромірово Євагеліє» (1056-1057 pp.), “Ізборник Святослава” (1073 р.) - всесвітньо відомих шедеврів людської творчості. Вони є зразком раннього графічного мистецтва Київської Русі. У процесі пізнання художньої мови визначених мініатюр пропонуються різні підходи, прийоми, способи аналізу. Комплексний підхід надає можливість здійснювати регуляцію розумової діяльності особистості (групи) методичними настановами на: аналітичне дослідження процесу створення мініатюр художниками-літописцями; розкодування семіотичної інформації в сюжеті композиції; визначення образотворчих і виразних засобів художньої мови графічного зображення. Методична настанова перш за все спрямована на пізнання й

розуміння художньої форми та образу в композиції мініатюр. Пріоритетними опорними елементами для аналізу закономірностей художньо-образної структури мініатюр ми виділили композиційні закони, що є невід'ємними ознаками будь-якого твору графічного мистецтва. Серед них: закон єдності, а натомість цілісності, що виражає неподільність цілого та його композиційні принципи, а саме, функціональність і структурність; закон супідрядності, що визначає відносини частин цілого по величині один до одного й до цілого, а також композиційні принципи масштабності і контрастності; закон рівноваги, що обумовлює розташування частин цілого, що передбачає застосування композиційні принципи симетричності, рівноваги; закон домірність (співрозмірності), що виражає характер повторення або чергування частин цілого за композиційними принципами ритмічності та пропорційності; закон видозміни (видозмінення), що передбачає об'єднання частини цілого через тон і пластику рисунка. Для визначення різних видів композиційної структури мініатюр ми користуємося такими поняттями, як: умовність форм, ідеалізація, ритм і аритмія, рівновага й урівноваженість, динаміка, симетрія і асиметрія, динаміка й статика, домірність і пропорція, пластика й вагові напруги, контраст, акцент, нюанс, контур, силует і т.д. Окреслені методичні настанови, як свідчать результати дослідження, дозволили усвідомлено здійснювати аналіз художньої мови мініатюр. Водночас, у такий спосіб пізнання графічної палітри формотворення та образотворення, студенти та вчителі оволодівають знаннями про композицію твору, художня цінність якого зумовлюється гармонією системоутворюючих складових композиційної структури форми й змісту. Візуально структурні формотворчі та образотворчі компоненти графічної композиції мініатюр допомагають пізнати й усвідомити особливості художньої мови. Так, на основі аналізу композицій мініатюр визначаються такі засоби, як: рівновага, співвідношення частин зображення один до одного та із цілим і простір, рух і час, площинність і глибина планів. Увага при цьому акцентується на: ознаках побудови картинної площини у форматі та вираження умовного простору (площинно двохвимірною чи глибинно-просторового зображення

перекриттям лінійних, або плямових форм об'єктів на площині); засобах графічного рисунка. Водночас ставляться настановні питання, що дозволяють усвідомити результати аналізу. Перенавантаження інформації про закони композиції та засоби формоутворення й образотворення під час аналізу художньої мови сюжетів мініатюр у систему знань із подальшою реалізацією їх у практичній діяльності учасників освітнього простору свідчить про доцільну ефективність методик навчання основ мистецтва графіки. Окреслений методичний інструментарій водночас ми використовуємо у вирішенні завдань формування духовно-світоглядної позиції особистості в індивідуальній траєкторії пізнання на рівні учіння та творчості.

Результати апробації матеріалів дослідження дозволили зробити висновок про те, що розроблена методика викладання основ мистецтва графіки в освітньому векторі «навчання – пізнання - учіння – творчість» являє собою проект певної педагогічної технології, побудованої на засадах художньої дидактики, котра включає ціль, зміст, механізм взаємодії суб'єктів педагогічного процесу та забезпечує процес формування й розвиток професійної компетентності, а саме художньо-аналітичного та художньо-образного, художньо-композиційного мислення. Практична реалізація методологічних підходів до проектування процесу навчання мистецтву графіки та пізнання зображально-виражальних основ художньої мови показала продуктивний результат розробленої методики, оскільки якісний рівень художньо-педагогічної компетентності й здатності до професійної діяльності, як студентів, так і практикуючих учителів зріс, у цілому, на 62 %.

На майбутнє залишається розгляд питань розробленої методики в процесі вивчення основ декоративного живопису, декоративно-прикладного мистецтва саме в системі безперервної художньо-педагогічної освіти.

Список використаних джерел

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – Київ: Либідь, 1997. – 374 с.

2. Запаско Я.П. Мистецька спадщина Івана Федорова. – Львів: Вища школа, видавництво при Львівському університеті, 1974. – 223 с.
3. Зязюн І.А. Філософія педагогічної дії: Монографія /І.А.Зязюн. – Київ-Черкаси: Вид. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. – 608 с.
4. Колоянова О.Г. Аналіз та інтерпретація творів живопису: Методичні рекомендації. – Ізмаїл, 2010. – 126 с.
5. Лагутенко О.А. Українська графіка ХХ століття. – Київ: Граант-Т, 2011. – 184 с.
6. Логвин Г.Н. З глибин. Гравюри української стародруків XV – XVIII ст. – Київ: Вид-во худож. літератури “Дніпро”, 1990. – 406 с.
7. Максименко С. Д. Загальна психологія / С. Д. Максименко. – Вінниця, 2004. – 231 с.
8. Мистецька школа в системі національної освіти України: Навчально-методичний посібник. – Львів: Вид-во “Брати Сиротинські і К”. 1999. – 204 с.
9. Отич О. М. Мистецтво у системі розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання: теоретичний та методичний аспекти : монографія /; за наук. ред. І. А. Зязюна. – Чернівці : Зелена Буковина, 2009. -752 с.
10. Пастир І. В. Основи педагогіки художньої творчості. – Ізмаїл: Ірбис, 2018. – 444 с.
11. Психологічний аналіз репродукцій художніх творів у підготовці психологів: Навчальний посібник /[Т.С. Яценко, В.І. Бондар, Л.Я. Галушко, А.М. Камінська, О.В. Педченко]. – Дніпро, Київ: Інновація, 2018. – 300 с.
12. Степовик Д. В. Українська гравюра бароко: Майстер Ілля, Олександр Тарасевич, Леонтій Тарасевич, Іван Щирський. – Київ: ТОВ «Видавництво “Кліо”», 2013. – 495 с.
13. Тарасенко О.А. Проблема національного стилю в живопису модерна і авангарду (творчість художників кінця ХІХ –початку ХХ ст.) //Автореферат дис. на здобуття наук. ступеня доктора мистецтвознавства. – Львів, Львівська академія мистецтв, 1996.- 49 с.
14. Твердохлібова Я. М. Методика художньо-графічної підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва: Дисерт.на здобуття канд. пед. наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (образотворче мистецтво).– НПУ ім. М.П.Драгоманова. – Київ, 2018,–295 с.

Yanina Tverdokhlibova,
candidate of pedagogical sciences,
lecturer at the Department of Theory and Methods
decorative arts and graphics
SI "South Ukrainian National
K.D. Ushinsky Pedagogical University",
member of the Designer's Union of Ukraine.

Galyna Reznichenko,
senior lecturer of the department
methods of teaching and content of education
CIHE "Odesa Academy of Continuing Education
Odessa regional council",
member of the National Union of Artists of Ukraine,
Odesa, Ukraine.

**ARTISTIC LANGUAGE OF MINIATURES OF CHRONICLES OF KIEVAN
RUS IN THE CONTENTS OF THE METHOD OF GRAPHIC TEACHER
TRAINING FINE ARTS**

Key words: *analysis, interpretation, methodology, chronicles miniature, graphics, composition, artistic language.*